

A VAKOK REHABILITÁCIÓJÁRÓL

DARU GERŐNÉ

A vakság a gyógypedagógiai tudomány és közgondolkodás szerint is súlyos – talán a legsúlyosabb – fogyatékoság. A vakügyi szakemberek, de maguk az érintettek is az utóbbi évek igen jelentős szociálpszichológiai és gyakorlati társadalmi történésként tartják számon azt, hogy 1981 után a *Rokkantak (Fogyatékosok) Nemzetközi Évét* követően érzékelhetően kedvező irányba fordult a fogyatékosok iránti társadalmi attitűd. Ezzel a változással párhuzamosan pozitív tartalmú, támogató jellegű cselekvés-sorozatok indultak meg, és vannak folyamatban ma is, amelyeket a fogyatékosok rehabilitációjával foglalkozó intézmények, a fogyatékosok integrációját elősegítő szervezetek tudatosan és módszeresen tartanak életben, szorosabban vett szakmai jellegű feladataik ellátása mellett. A fogyatékosok, így a vakok vonatkozásában is az integráció elvén és gyakorlatán azt értjük, hogy a fogyatékos embert minden lehető segítség megadásával az „épek” társadalmába kell beilleszteni. A teljes integráltsághoz a habilitációs, rehabilitációs folyamat vezet. Sikeresnek tekinthető az integráció akkor, ha a fogyatékos ember képességének, tehetségének megfelelő végzettségre, szakképzettségre tesz szert, nem elkülönítetten, hanem többi embertársa között dolgozik, esetleg adaptált munkahelyen, vagy adaptált eszközökkel; életvitele, körülményei nem térnek el nagymértékben az átlagostól.

Tapasztalataink szerint senki nem kérdőjelezi meg azt, hogy a vakság súlyos fogyatékoság. A rehabilitáció, a támogatás kérdésében a súlyosság ténye mellett meggyőző erővel szerepel a vakok száma is, amely hazánkban 30 ezerre tehető, mely szám – népeségen belüli aránya – megfelel az észak-amerikai és nyugat-európai koefficiensnek. Tehát számában is figyelemreméltó, és ilyen vonatkozásban sem hanyagolható többszörös hátránnyal küzdő, sajátos, önmagán belül igen változatos összetételű csoportról van szó. Sőt amennyiben a vakok számához hozzáadjuk a hozzájuk legközelebb álló családtagok számát – tetszőlegesen egy-egy érintett esetében 3–4 főt –, a vakság mint igen erős meghatározó tényező a vakokon kívül igen közelről érint 90–120 ezer embert.

A vakok társadalmi helyzete

Igen gyakori a kérdésfelvetés a vakok iránt érdeklődő, de kevés ismerettel bíró, jószándékú emberek részéről: kinek lehet nehezebb a helyzete, a veleszületetten vakoknak, vagy pedig azoknak, akik látásukat későbbi életkorban, felnőttként veszítették el. A kérdezők gyakran saját maguk megfogalmazzák az elképzelésük szerinti választ. Általában nehezebbnek ítélik meg a felnőttkorban megvakultak helyzetét, mivel szerintük a vele-

születetten vak talán fel sem mérheti igazán veszteségét. A vak embereken belül bizonyos szempontok miatt valóban el kell különítenünk a veleszületetten, a gyermekkorban, valamint a felnőttkorban megvakultakat. Az ilyenfajta elkülönítésnek nem szempontja a „kinek nehezebb” kérdés. A veleszületett, vagy korai gyermekkorban megvakultak személyiség-fejlesztésére, a szocializációs folyamatuk befolyásolása a vakság tényének ismeretében, annak kompenzálásával történik. A felnőttkorban megvakultak esetében egy már többnyire kialakult személyiségű embernek kell az egy csapásra, vagy hosszabb időn keresztül, valamilyen betegségfolyamat következményeképpen bekövetkező állapotváltozással megküzdnie. Az állapotváltozás a vakká váló szociális státuszát is, nem egy esetben kedvezőtlenül befolyásolja. Ez függetlenül attól, hogy felkészült-e vagy sem állapotváltozására. A felnőtt, de még aktív életkorban lévők részére a *Budapesti Vakok Állami Intézetében* néhány éve meglévő *Vakok Elemi Rehabilitációs Csoportja* nyújt kezdeti segítséget néhány hónapos intézeti elhelyezéssel, amikor is a beutaltak a tanórákon – *Braille* írás-olvasás, mozgástréning, háztartási teendők vakon való művelése mellett – megismerik egymást, szerencsés esetben egy sorstársi közösségbe tagolódnak, megkezdődhet szakmai átképzésük, illetve további életükre perspektívát kapnak. A vakság, legyen az veleszületett, vagy felnőttkorban szerzett, mindenképpen hátrányt jelent és mint ilyen meg kell vizsgálnunk, hogy mit is jelent a vakság, mint állapot az érintettek számára: – *a környező világ érzékelésének beszűkített lehetőségét, – ugyanis mint ismeretes, az információk nagy részére, mintegy 70–80%-ára a látáson keresztül teszünk szert.*

A világ megismerésének beszűkítettsége különböző eszközökkel kompenzálható, ezen az alapvető akadályon kívül számos, kevésbé tettenérhető és behatárolható következménnyel is járhat a vakság, melyek pontosan elvont jellegüknél fogva kevésbé kompenzálhatók. A vakság az élet minden lényeges és lényegtelen mozzanatára kihat. Megrázó, személyes élményt adhatok itt tovább, tanúja voltam annak, amikor vakon született kollégám néhány órás újszülöttjét a karjára vette, s első mondata ez volt a gyermekhez: „kislányom nem lát téged az apukád”. Ugyancsak ilyen megrázó volt a sokak által nagyrabecskült haldokló vak tanár búcsúja feleségétől, aki az általa is felismert tragikus órában annak a fájdalmanak és veszteségének adott hangot, hogy soha nem láthatta felesége arcát. Talán ez a két példa igazolja azt, hogy a vakság, mint állapot, milyen erősen meghatározó.

A helytelen környezeti reakciók hátrányosan befolyásolhatják a személyiség fejlődését, a szocializációs folyamatot, az önmegvalósítást – felnőtt korban megvakultaknál a vakság pszichés krízishelyzetet, társadalmi presztízsveszteséget okozhat –. A hétköznapiakban a vakságot a mindennapi életvitelt nehezítő körülményként kell kezelni. Az élet során jelentkező problémákat nem összegező, hanem hatványozó faktor; az általánosságban jelentkező problémák megoldását eleve nehezíti, vagy a megoldást akár lehetetlenné teszi. A vakon született kisgyermekeknél nem kívánatosá deformálódhat a legalapvetőbb, az egész életre kiható emberi viszony: az anya-gyermek, a szülő-gyermek kapcsolat akkor, ha az anya, a szülők nem képesek helyesen feldolgozni gyermekük fogyatékoságának a tényét, nem tudnak megbírkózni saját kudarcélményükkel, a gyermek fogyatékosága miatt képzelt és érzett büntudatukkal. A gyermek – fogyatékoságával együtt való – elfogadása alapvető feltétele annak, hogy a szülő következetes, a gyermek testi-lelki fejlődését kibontakoztató érzelmi odafordulást és nevelői magatartást tanúsíthasson a gyer-

mek mindenkori életkori sajátosságának, a nevelés adekvát szintjének és követelményeinek megfelelően.

Magyarországon a vak kisgyermek iskoláztatása speciális, a látóktól elkülönített iskolában és nevelőotthonban történik. (*Vakok Általános Iskolája és Nevelőotthona*). A jelenlegi iskoláztatási rend főképpen a gyógypedagógiai hagyományokon és a behatárolt anyagi lehetőségeken alapszik. Az elkülönített és az izolációra hajlamosító iskoláztatás ellentmond az általános integrációs elveknek. A szükségszerűség fenntartja ezt a gyakorlatot. A vakok oktatása – mint ez a skandináv országokban folyik – a lakhely szerinti iskolákban lényegesen több oktatási segédeszközt és speciálisan felkészült szakembert igényelne. Az integrált oktatásnak ma nincsenek meg a hazai feltételei.

A vak gyermekek iskoláztatásuk során meglehetősen nagy leterhelésnek vannak kitéve, a serdülőkorban a „ki vagyok én” kérdése mellett meg kell birkózzanak a „vak vagyok” tényének feldolgozásával. Jelenleg a pályaválasztás igen kevés lehetőséget kínál. A mikroelektronika térhódítása ad biztatást arra napjainkban, hogy az eddig választható foglalkozások, szakmák köre számban és minőségben bővíthet, illetve egyes – már vakok által gyakorolt – munkakör a számítástechnika térhódításával vakok számára könnyebb és hatékonyabb munkavégzést biztosít. A már évtizedek óta bevált és gyakorolt munkaköröknél a munkahelyek fogadókészsége jó. (Telefontközpont-kezelő, gyógymasször stb.) De a pályaválasztás szűkös ségével az önmegvalósítás keretei is eleve behatároltak, az életideál kialakítása még az elképzelésekben is korlátozottabb a vak fiataloknál, mint a látóknál. A munkavállalási lehetőségek szűk köre befolyásolja a társadalmi mobilitást, illetve korlátozza azt. A vakok kereseti lehetőségei, jövedelmi viszonyai szintén kedvezőtlenebbül alakulnak, mint a látóké, lévén kirekesztettek a második, harmadik gazdaság jövedelmi áramaiból. A szabadidő eltöltése, az információk hozzáférhetősége, a különböző hobbi gyakorlása szintén nehezekebb.

A kulturálódás sajátos eszközeit közvetíteni a *Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének* volt csaknem kizárólagos feladata ez idáig. Erről a feladatról és főképpen a közkönyvtárak feladatvállalásáról későbbiekben még szölok.

A gyakorlati problémák mellett említést kell tenni arról is, hogy a viszonylagos izoláltság gátolja a társas kapcsolatokat is, így behatároltak a társválasztás lehetőségei is, a „szép, vagy csúnya”, a „szeret, vagy nem szeret” kérdéshez hozzákapcsolódik, sőt azokat megelőzi „a látó, vagy vak” problematikája. A vakok a közösségért való munkában, a közéletben való szereplésben is háttérbe szorulnak. A szövetségi, egyesületi életben is csak a legkiválóbbak vállalnak sorstársaikat szolgáló munkát. Egy-egy vak ember sorsát figyelemmel kísérve arra kell következtetnünk, hogy a bizonyítani akarás, az egészségtelen túlkompenzálás sok pszichés energiát emészt fel és így további fizikai és lelki ártalmaknak nyit teret. A vakok gyakran sérelmezik, ha nem megfelelő hangnemben, vagy módon nyújtanak nekik segítséget. Egy-egy ilyen élmény hosszú időre keserűséget okoz, vagy defenzív visszahúzódadást eredményez. A vakság elzárja az utat a különböző, a látás által közvetített esztétikai élmények és hangulatok élvezetétől is azt, aki ennek a fogyatéknak a terhét viseli. A hátrányokról szólva, de korántsem kimerítve azokat, említést kell tenni azokról az intézményekről, állami juttatásokról és szövetségi tagsággal járó kedvezményekről, amelyek a hátrányok enyhítését hivatottak elősegíteni és egyengetni igyekeznek az integráció felé vezető utat.

A vakokkal foglalkozó intézmények

Már említettük a Vakok Általános Iskoláját, a Vakok Állami Intézetét és Szövetségét. Az említetteken kívül a vakok ügyével főfelügyeleti szinten foglalkozik az *Egészségügyi Minisztérium Szociálpolitikai Főosztálya*, az intézetekben lakók ügyeivel a *Szociális Intézetek Központja*. Nagyobb számban gondoznak vakokat a *Vas*, a *Csongrád*, a *Hajdú-Bihar megyei*, valamint a *Nógrád megyei* tanácsi felügyelet alá tartozó *szociális otthonok*. A *Fővárosi Keze- Seprűgyártó Vállalat*, az *Egyesült Fonottáru és Háziipari Szövetkezet*, a *Vas megyei Vegyipari Vállalat*, a *Szegedi Fonalfeldolgozó Vállalat* foglalkoztat nagyobb számban vakokat. Meg kell említenünk a *Magyar Vöröskereszt* társadalmi aktívait is, akik részt vesznek az időskorú vakok házi szociális gondozásában, a különböző szintű tanácsok szociálpolitikai osztályait, ahonnan a különböző szociális juttatásokat biztosítják.

A vakokkal való foglalkozás nem nélkülözheti az elméleti, tudományos alapot sem. A *Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola* és a kebelén belül működő *Gyógypedagógiai Pszichológiai Intézet* szintén érintett egyes kérdések felvetésében, tudományos kimunkálásában. A Vakok Általános Iskoláján kívül oktatásügyi kérdésekben illetékes a *Művelődési Minisztérium Általános Iskola Osztályának Gyógypedagógiai Csoportja*, valamint a *Látási Fogyatékosok Felvételi és Áthelyező Bizottsága*. A felsorolást ki kell egészítenem a *Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének Látásfogyatékoságügyi Szakosztálya*, valamint a *Magyar Rehabilitációs Társaság* és a *MOTESZ Szociális Rehabilitációs Szövetség* megemlítésével, mely társaságok, illetve egyesületek együttműködési megállapodások alapján adják át egymásnak információikat és közös rendezvényeket szerveznek. A felsorolt állami és társadalmi szervek munkáját mintegy kiegészítik az egyházak szeretet-szolgálati.

Mint látjuk hazánkban számos intézmény foglalkozik különböző mértékben és nézőpont szerint a vakok rehabilitációjával. Az intézmények ez idő szerint nem alkotnak rendszert, együttműködésük, egymást kiegészítő munkájuk főképpen a közös célra, személyes kapcsolatokra és a vakok érdekeinek belátására alapulnak. Megítélésem szerint a *Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége* az a szervezet, melynek tevékenysége valamennyi közül a legátfogóbb és ugyanakkor a legapróbb részletekre is kiterjedő. Tevékenységének ezen jellemzői némi koordinációs, integratív szerepét is megkívánják, mely ismerv időnként meg is nyilvánul. Esetenként mondható ez el, mivel formálisan ilyen feladata nincs a Szövetségnek. A Szövetség hivatalos jellege: támogatott társadalmi szervezet, 70 éves múltja, tradíciói, érdekvédelmi jellegű fő feladatai, illetve azok teljesítése napjainkban megfelelő társadalmi elismertséget biztosítanak számára.

Állami és szövetségi kedvezmények

A magyar vakügyet illetően – történetében vizsgálva – döntő változást a felszabadulás, majd ezt követően a 3200/1949. (IV. 9.) M.E. sz. rendelet hozott, mely kimondja, hogy a vakokról való intézményes gondoskodás állami feladat.

Jelentősebb állami kedvezmények: személyi járadék, melyet minden látását 95%-ban elvesztett személy kap; szociális segély, melyet a nem munkaképes és tartásra köteles hozzátartozóval nem rendelkező vak kap; helyi ingyenes, és 10% térítés mellett kedvezményes helyközi utazás; 5 nap pótszabadság; vak fizikai dolgozók heti 36 órás munkaidéje; különböző társadalombiztosítási juttatásoknál méltányosság (pl. látássérült gyermek után emelt összegű családi pótlék).

Az állami kedvezményekhez különböző juttatások járulnak a Szövetség közvetítésével: Braille, pontírásos időszaki és rendszeres kiadványok; kölcsönzési lehetőség a Braille és hangoskönyvtárakból; üdültetés a Szövetség boglárlellei üdülőjében és más üdülési lehetőségek szervezése.

A vakok ellátásához, integrációjuk biztosításához jelentős alapfeltétel a megfelelő segédeszközök rendelkezésre bocsátása, mely segédeszköztár színvonala nem kielégítő, elmaradott a hazai technikai fejlődéstől. A segédeszközöknél szoktunk említést tenni a sokak érdeklődésére számot tartó vakvezető kutyáról, mely egy sajátos, élő segédeszközként fogható fel, elsősorban a felnőttkorban megvakultak szolgálatában. Az állami és szövetségi juttatásokat egyre inkább kiegészítik a különböző társadalmi, illetve egyéni támogatások, melyek szocialista brigádok élő munkájában, intézmények folyamatos, jelentős támogatásában, egyes akciókban, adományokban és alapítványok létesítésében tárgyasulnak.

A már hivatkozott 1949. évi rendelet az állami gondoskodást szögezi le, manapság viszont egyre inkább halljuk, hogy a fogyatékosokról való gondoskodás osztálytársadalmi feladat. Jó egybehangeléssel, a jogszabályba foglalt alapelv és annak megvalósulása, a megvalósításra való törekvés, valamint az, hogy az osztálytársadalmi illetékességnek is teret adjunk, nem zárja ki egymást. Napjaink feladata, hogy az általános megfogalmazást konkretizáljuk, a társadalom egyes intézményeire lebontsuk és kérjük a mozgalomban való részvételt.

Az Országos Könyvtárügyi Tanáccsal, a Magyar Könyvtárosok Egyesületével, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjával évek óta jó és eredményes az együttműködésünk. A hangoskönyvtári szolgáltatás ma már számos közkönyvtárban megtalálható és így érzékelhetően csökkentek a Szövetség hangoskönyvtárának aránytalanul nagy terhei. A hangoskönyvek nagyobb számú és gyors elkészítését lehetővé teszik a Szövetség stúdiójában a *Soros Alapítvány*ból beszerzett korszerű stúdióberendezések. A magyar közművelődési könyvtárak a hangoskönyvtári szolgáltatás bevezetésével igen fontos missziót vállaltak és teljesítenek a vakok kulturálódásában. Szolgáltatásukkal, sőt szolgálatukkal tudáshoz, kultúrához juttatják a látásuktól megfosztott embereket, nem egy esetben az életigénylésüket is visszaadják, mint ezt nem egy vak „olvásonk” kifejezte már.

IRODALOM

- PÁLHEGYI Ferenc: Mit tegyünk, hogy életünk teljesebb legyen? (Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége, Budapest, 1979.)
- DARU Geróné: A felnőttkorban megvakultak rehabilitációjának jelenlegi helyzete és a további feladatok. (1978. főiskolai szakdolgozat).
- DARU Geróné: A magyar vakügyi helyzet és problémái. (Tanulmány, készült az MTA Szociológiai Kutató Csoportja részére 1982-ben).